

Sygn. akt IV KK 471/18

POSTANOWIENIE

Dnia 16 maja 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Gierszon (przewodniczący)

SSN Jacek Błaszczyk (sprawozdawca)

SSN Andrzej Siuchniński

Protokolant Danuta Bratkrajc

przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Józefa Gemry
w sprawie **K. R.**

w przedmiocie zatarcia skazania

po rozpoznaniu w Izbie Karnej na rozprawie

w dniu 16 maja 2019 r.,

kasacji wniesionej przez Ministra Sprawiedliwości - Prokuratora Generalnego - na
niekorzyść skazanego

od postanowienia Sądu Okręgowego w K.

z dnia 6 grudnia 2017 r., sygn. akt IV Kz [...]

utrzymującego w mocy postanowienie Sądu Rejonowego w K.

z dnia 21 września 2017 r., sygn. akt XI K [...]

**1) uchyla zaskarżone postanowienie oraz utrzymane nim w
mocy postanowienie Sądu Rejonowego w K.;**

**2) obciąża Skarb Państwa kosztami postępowania
kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

K. R. został oskarżony o to, że w okresie od listopada co naraził ja 2009 r.
do 25 września 2011 r. w K., uporczywie uchylał się od ciężącego na nim z mocy
ustawy obowiązku opieki poprzez niełożenie na utrzymanie małoletniej córki N. R.,

przez co naraził ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, tj. o przestępstwo z art. 209 § 1 k.k.

Wyrokiem z dnia 12 czerwca 2012 r., w sprawie sygn. akt XI K [...], Sąd Rejonowy w K. uznał oskarżonego K. R. winnym popełnienia zarzuconego mu aktem oskarżenia czynu i na mocy art. 209 § 1 k.k. wymierzył mu karę 5 miesięcy pozbawienia wolności.

Wyrok ten nie został zaskarżony i uprawomocnił się w dniu 20 czerwca 2012r.

Postanowieniem z dnia 21 września 2017 r. Sąd Rejonowy w K., w sprawie sygn. akt XI K [...] stwierdził, iż na mocy art. 4 § 4 k.k. z dniem 31 maja 2017 r. skazanie ww. wyrokiem uległo zatarciu z mocy prawa w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2017 r., poz. 952). Uzasadniając taką decyzję Sąd pierwszej instancji podniósł, że z dniem 31 maja 2017 r. uległa zmianie treść art. 209 § 1 k.k. i ustawodawca zrezygnował z penalizacji zachowań polegających na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego, którego samoistnym źródłem jest ustawa. Sąd podkreślił, że w przypisanym oskarżonemu w wyroku czynie wskazano, iż uchylał się on od wykonania ciężącego na nim z mocy ustawy obowiązku alimentacyjnego. Zdaniem Sądu bez znaczenia pozostaje, czy obowiązek opieki spoczywający na K. R. wynikał z wyroku, albowiem należy uwzględnić jedynie znamiona zawarte – wynikające z opisu czynu.

Postanowienie to zostało zaskarżone, na niekorzyść, przez prokuratora, który zarzucił rozstrzygnięciu obrazę przepisu prawa procesowego, tj. art. 92 k.p.k., poprzez oparcie się Sądu wyłącznie na treści sentencji wyroku z dnia 12 czerwca 2012 r., a poprzez to nieuwzględnienie całokształtu okoliczności ujawnionych w toku postępowania, a mających znaczenie dla wydania prawidłowej decyzji procesowej. W uzasadnieniu środka odwoławczego wskazano, że z uwagi na nowelizację przepisu art. 209 k.k., która weszła w życie w dniu 31 maja 2017 r., dla przypisania sprawcy przestępstwa niealimentacji nie jest już wystarczające, by ciężący na nim obowiązek wynikał jedynie z ustawy, winien być bowiem ten obowiązek określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą lub umową.

Dlatego też Sąd zobligowany był dokonać oceny przedmiotowej kwestii nie tylko na podstawie opisu czynu przypisanego w wyroku, lecz także poczynionych w sprawie ustaleń faktycznych i wniósł skarżący o uchylenie zaskarżonego orzeczenia.

Postanowieniem z dnia 6 grudnia 2017 r. Sąd Okręgowy w K., w sprawie sygn. akt IV Kz [...], utrzymał w mocy zaskarżone postanowienie, wskazując w motywach, że w art. 209 k.k., po nowelizacji, przyjęto, iż chodzi obecnie o uchylenie się od obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem lub innym organem albo też inną umową, a zatem nie jest zabroniony czyn polegający na uchylaniu się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, o ile ten obowiązek wynika tylko z ustawy. Zdaniem Sądu drugiej instancji nie doszło do obrazy art. 92 k.p.k., gdyż dla ustalenia czy doszło do depenalizacji przypisanego skazanemu w wyroku czynu badać trzeba jedynie treść orzeczenia, a zatem opis przypisanego skazanemu czynu, a nie poczynione przez Sąd ustalenia faktyczne.

Od powyższego postanowienia kasację wniósł Minister Sprawiedliwości – Prokurator Generalny. Na podstawie art. 523 § 1 k.p.k., art. 526 § 1 k.p.k. i art. 537 § 1 i 2 k.p.k. zaskarżył orzeczenie na niekorzyść skazanego K. R., zarzucając rażące i mające istotny wpływ na treść postanowienia naruszenie przepisu prawa karnego materialnego, a mianowicie art. 209 § 1 k.k. w brzmieniu obowiązującym od dnia 31 maja 2017 r. w zw. z art. 4 § 4 k.k. polegające na zaakceptowaniu przez Sąd Okręgowy w K. błędnego poglądu prawnego wyrażonego przez Sąd Rejonowy w K., że w następstwie nowelizacji art. 209 § 1 k.k. dokonanej na podstawie powołanej już ustawy z dnia 23 marca 2017 r. (o zmianie ustawy – Kodeks karny ...), nie są zabronione zachowania polegające na uchylaniu się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego - w sytuacji, gdy w opisie czynu przypisanego przed dniem 31 maja 2017 r. jako źródło obowiązku alimentacyjnego wskazano jedynie ustawę, co doprowadziło do wydania w sprawie postanowienia o zatarciu skazania z mocy prawa, podczas gdy zarówno przed dniem 31 maja 2017 r., jak i po tej dacie, ustawa nadal stanowi źródło obowiązku alimentacyjnego, o którym traktuje przepis art. 209 § 1 k.k., a jedynie określenie jego wysokości musi być

skonkretyzowane w orzeczeniu sądowym, ugodzie zawartej przed sądem albo innym organem lub inną umową.

Wskazując na powyższe Minister Sprawiedliwości – Prokurator Generalny wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia Sądu Okręgowego oraz utrzymanego nim w mocy orzeczenia Sądu Rejonowego z dnia 21 września 2017 r. (sygn. akt XI K [...]).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Kasacja zasługuje na uwzględnienie, bowiem zasadnie wskazuje na rażące i mające istotny wpływ na treść orzeczenia naruszenie prawa materialnego zaistniałe już na etapie rozpoznania sprawy przez Sąd Rejonowy, które przeniknęło do orzeczenia wydanego przez Sąd odwoławczy. W szczególności nie trafnie organ ten uznał, że badając, czy po zmianie brzmienia art. 209 k.k. czyn, za który K. R. został skazany nadal jest zabroniony pod groźbą kary, należy opierać się jedynie na zawartym w wyroku opisie tego czynu. W konsekwencji Sąd Okręgowy przyjął, że skoro opis ten nie zawiera stwierdzenia, iż skazany uchylał się od obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem lub innym organem albo inną umową, to zasadnie Sąd *a quo* uznał, że wspomniany czyn nie jest już zabroniony pod groźbą kary, a zgodnie z art. 4 § 4 k.k. skazanie K. R. uległo zatarciu z mocy prawa. W pewnym stopniu tę błędną interpretację prawa tłumaczy fakt, że zaskarżone kasacją orzeczenie zostało wydane przed wyjaśnieniem przedmiotowej kwestii przez Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 25 stycznia 2018 r., I KZP 10/17, OSNKW 2018, z. 3, poz. 24. W orzeczeniu tym najwyższa instancja sądowa wskazała, że również po zmianie art. 209 k.k. wprowadzonej ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks Karny oraz ustawy o pomocy uprawnionym do alimentów, ustawa stanowi jedno ze źródeł obowiązku alimentacyjnego - z tym, że od 31 maja 2017 r. odpowiedzialności karnej za uchylanie się od wykonania tego obowiązku sprawca podlega, jeżeli obowiązek był skonkretyzowany co do jego wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem lub w innej umowie. Z przepisu art. 209 § 1 k.k. wynika, że obecnie dodatkowym warunkiem karalności jest doprowadzenie przez sprawcę do sytuacji, kiedy łączna wysokość powstałych zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli

opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące. Zatem dekryminalizacja niealimentacji (co nie zmienia faktu, że wobec wyeliminowania z zespołu znamion przestępstwa uporczywego uchylania się sprawcy od wykonania obowiązku opieki, jak też, gdy chodzi o typ podstawowy przestępstwa, skutku tego zachowania w postaci narażenia pokrzywdzonego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, z dniem 31 maja 2017 r. w istocie doszło do rozszerzenia odpowiedzialności karnej za uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego) nastąpiła jedynie w odniesieniu do takich zachowań sprawców, będących zobowiązanymi na podstawie ustawy do łożenia na utrzymanie osoby najbliższej, wobec których obowiązek alimentacyjny nie został określony co do jego wysokości w orzeczeniu sądu, ugodzie lub umowie. Sąd Najwyższy wyjaśnił również, że dokonując analizy zmierzającej do ustalenia, czy wobec osoby skazanej za czyn z art. 209 k.k. zmiana przepisu rodzi skutek, o którym mówi art. 4 § 4 k.k., nie należy poprzestać na porównaniu zespołu ustawowych znamion określonego w obu ustawach (poprzedniej i aktualnie obowiązującej), jak też na analizie ustalonego w wyroku opisu czynu zabronionego, ale zbadać, czy przestępstwo, którego dotyczy prawomocny wyrok – rozumiane jako zachowanie będące zdarzeniem historycznym – nadal jest zabronione przez ustawę, która weszła w życie po uprawomocnieniu się orzeczenia. Bez znaczenia pozostaje więc to, czy opis czynu przypisanego odpowiada znamionom czynu zabronionego określonym w nowej ustawie, o ile konkretne zachowanie realizuje znamiona czynu zabronionego pod groźbą kary zawarte zarówno w starej, jak i nowej ustawie (por. też postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 marca 2019 r., I KZP 17/18, OSNKW, z. 4, poz. 22). Orzekając w sprawie K. R. Sąd Okręgowy nietrafnie zatem postanowienie Sądu pierwszej instancji uznał za prawidłowe z tego tylko powodu, że wyrok skazujący ww. nie zawierał stwierdzenia, iż uchylał się on od obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, względnie ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Koniecznym jest, zdaniem Sądu Najwyższego, wskazać, że Sąd Okręgowy wprost zaznaczył: „To, czy w myśl nowej ustawy czyn objęty wyrokiem jest zabroniony pod groźbą kary czy nie, należy oceniać na podstawie opisu czynu zawartego w wyroku

skazującym. Skoro zarówno Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jak i ustawy szczegółowe moc sprawczą wymiaru sprawiedliwości łączą z wyrokami, a szerzej ujmując – z orzeczeniami merytorycznymi sądów, to oznacza to, że wiążąca jest treść danego orzeczenia, nie zaś jego uzasadnienie czy akta sprawy, w której zapadł prawomocny wyrok skazujący. Wyłącznie opis czynu zawarty w wyroku jest przedmiotem badania z istotnej dla art. 4 § 4 k.k. perspektywy”. Taka interpretacja, a w konsekwencji utrzymanie zaskarżonego zażaleniem postanowienia w mocy przez Sąd drugiej instancji, została przez sądy obu instancji przedstawiona wyłącznie w ramach wykładni prawa karnego materialnego. Zarzut zaś wskazany w nadzwyczajnym środku zaskarżenia sprowadza się właśnie do tego, że doszło do rażącego i mającego istotny wpływ na treść postanowienia Sądu Okręgowego naruszenia przepisu art. 209 § 1 k.k. w zw. z art. 4 § 4 k.k. Doszło w istocie do błędnej wykładni przepisów prawa materialnego, co może być podniesione jako obraza prawa w takim ujęciu jak zawarto to w kasacji. Sądy obu instancji wadliwie oceniły przesłanki przypisania odpowiedzialności karnej (podkreślenie – SN). Obraza zaś prawa materialnego, jak zaznaczono, może polegać także na błędnej wykładni przepisu prawa, gdy skarżący uważa, że treść przepisu prawa materialnego rozumiana (interpretowana) w określony sposób, pozwala, bądź też nie, na jego zastosowanie w danej sprawie (vide: postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2018 r., II KK 239/18, OSNPk, Nr 2/2019, poz. 12). W szczególności Sąd odwoławczy przyjął, że „... w związku z uzyskaniem przez art. 209 k.k. z dniem 31 maja 2017 r. nowego brzmienia, nie jest już zabroniony pod groźbą kary czyn polegający na uchylaniu się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, o ile ten obowiązek wynika tylko z ustawy”. Wcześniej Sąd ten zaznaczył, że nie jest - w takim układzie - w zakresie stosowania art. 4 § 4 k.k. w ogóle istotne to jakie ustalenia faktyczne można było przeprowadzić w oparciu „o akta sprawy”, w tym wypadku chodzi o treść ugody sądowej, która niewątpliwie stanowiła materiał dowodowy.

Pozostaje obecnie dalsze rozważania poprzedzić przypomnieniem tego, co jest celem procesu karnego. Z semantycznego punktu widzenia, celem jest to, do czego dąży się, co zamierza się osiągnąć. W ogólnej teorii prawa, cel rozumiany jest zaś jako pewien postulowany stan rzeczy, który ma zostać osiągnięty, dzięki

podjęciu określonych czynności bądź w następstwie ustanowienia norm albo wprowadzenia rozwiązań organizacyjnych. Także w procesie karnym można wskazać cel, który za jego pomocą ma zostać osiągnięty. Ogólnie przyjmuje się, że celem procesu karnego jest realizacja prawa karnego materialnego, tj. wykonanie szczególnego nakazu, skierowanego do organów władzy państwowej, zawartego w przepisie ustawy karnej określającym typ czynu zabronionego zarzuconego sprawcy i jego konsekwencje – przy uwzględnieniu wszelkich dyrektyw i reguł zawartych w części ogólnej kodeksu karnego. W takim ujęciu, proces karny jest narzędziem prawa karnego materialnego, służącym realizacji tego prawa. Tak ujęty cel procesu karnego określa się mianem osiągnięcia stanu sprawiedliwości prawnomaterialnej (por. J. Skorupka, „O sprawiedliwości procesu karnego”, System Informacji Prawnej LEX 21/2019 – 1.1. Pojęcie celu procesu karnego w postaci sprawiedliwości materialnej). Dotyczy to również takiego postępowania organu procesowego, gdy w grę wchodzi ewentualne zastosowanie przepisu art. 4 § 4 k.k., ze wszelkimi tego prawnomaterialnymi konsekwencjami w rozpatrywanej sprawie. Zatarcie skazania z mocy prawa wynikające z art. 4 § 4 k.k. następuje zaś tylko wówczas, gdy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary (por. bliżej B. J. Stefańska „Zatarcie skazania”, System Informacji Prawnej LEX 21/2019 - 3. Przesłanki zatarcia skazania w związku z depenalizacją czynu w Polsce.).

Powinnością Sądów obu instancji było, w związku z powyższym, zbadanie, czy przypisany K. R. prawomocnym wyrokiem czyn, rozumiany jako zdarzenie historyczne, a nie wyłącznie jako zachowanie, które w całości określa zawarty w wyroku jego opis, jest - pozostaje przestępstwem także po zmianie brzmienia art. 209 k.k. Realizując ten obowiązek, rozpoznający zażalenie prokuratora Sąd Okręgowy powinien dojść do przekonania, że w sytuacji, gdy obowiązek alimentacyjny skonkretyzowany był wobec K. R. ugodą zawartą przed Sądem Rejonowym w K., w sprawie sygn. akt III RC [...] mocą, której zobowiązany on został do płacenia alimentów na rzecz swojej małoletniej córki N. E. R. po 250 złotych miesięcznie (k. 11), to zupełnie bezpodstawne było uznanie przez Sąd Rejonowy, że według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem skazującym nie jest już zabroniony pod groźbą kary i w konsekwencji bezzasadnym było wydanie

orzeczenia opartego na art. 4 § 4 k.k. Dodatkowo można zauważyć, że nadawanie przy rozstrzyganiu na gruncie tego przepisu decydującego znaczenia okoliczności, iż opis czynu zawarty w wyroku skazującym za czyn z art. 209 § 1 k.k. nie zawiera stwierdzenia, że sprawca uchylał się od obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości m.in. orzeczeniem sądowym nie jest prawidłowe również z tego względu, że na gruncie poprzedniego brzmienia wymienionego przepisu fakt istnienia tego orzeczenia nie musiał być wskazany w opisie czynu przypisanego, skoro nie należał do znamion przestępstwa niealimentacji. Nie sposób też pominąć, na co Sąd Najwyższy zwrócił uwagę w postanowieniu z dnia 25 stycznia 2018 r., I KZP 10/17, że wspomniana praktyka prowadziła do rozstrzygnięć wręcz absurdalnych, tj. do depenalizacji zachowań, co do których nie byłoby przeszkód, by stanowiły podstawę do odpowiedzialności karnej także na gruncie obecnie obowiązującego art. 209 § 1 k.k.

Postępowanie karne, czyli proces karny, jest prawnie uregulowaną działalnością, zmierzającą - jak zaznaczono - do realizacji prawa karnego materialnego. Wielość i waga funkcji prawa karnego procesowego dotyczy nie tylko kwestii samej odpowiedzialności karnej danej osoby za określony czyn, ale i konsekwencji prawnych z tym związanych - w tym w aspekcie instytucji zatarcia skazania. Zagadnienia te mają swój aspekt faktyczny i prawny. Dla przyjęcia tej odpowiedzialności, jak i związanych z nią skutków prawnych, w analizowanym zakresie, należy najpierw poczynić ustalenia faktyczne (*quaestio facti*), a potem nadać im ocenę prawną (*quaestio iuris*). Wszelkie rozstrzygnięcia w toku postępowania - zarówno te, które mają charakter zasadniczy i dotyczą przedmiotu procesu, jak i pozostałe, zapadające na różnych etapach prowadzonego postępowania - należy opierać na ustaleniach faktycznych odpowiadających prawdzie, czyli na prawdziwych ustaleniach faktycznych (art. 2 § 2 k.p.k.) - (por. T. Grzegorzczak, J. Tylman, „Polskie postępowanie karne”, Warszawa 2014, s. 42 - 49). Sąd Okręgowy, jak i Sąd Rejonowy, w istocie poprzestały tylko na stwierdzeniu, że wobec K. R. zapadł wyrok skazujący i zawarty w nim był wskazany opis czynu, którego treść dała wystarczający asumpt, w świetle przyjętego rozumienia treści normatywnej art. 209 k.k. po dokonanej jego nowelizacji w 2017 r., do zastosowania art. 4 § 4 k.k. Uznano, że w takiej sytuacji

(dokonanej oceny prawnej stanu sprawy) nie było już potrzeby przeprowadzania żadnych ustaleń faktycznych. Takie właśnie naruszenie prawa materialnego, w zaprezentowanym ujęciu, o stopniu kwalifikowanym, wskazanym i wykazanym w kasacji, doprowadziło do wydania obu opisanych na wstępie postanowień.

Mając to wszystko na uwadze, nadto fakt, że kasacja została wniesiona przed upływem roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia (art. 524 § 3 k.p.k.), uwzględniono skargę nadzwyczajną i uchylono zaskarżone postanowienie, jak też utrzymane nim w mocy postanowienie Sądu pierwszej instancji. Orzeczenia te, jako całkowicie błędne, nie mogą funkcjonować w obrocie prawnym. Pozostało więc wydać orzeczenie pierwotne na podstawie art. 537 § 1 k.p.k. w postaci uchylecia obu wskazanych orzeczeń, bez konieczności wydawania procesowej decyzji następczej.

O kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnięto na mocy art. 638 k.p.k.